

Nachtzwaluwen in het Leenderbos tot en met 1993

Tom Heijnen

Blauwe Klauwier 19(2/3): 1993

Inleiding

De afgelopen twintig jaar zijn er in het Leenderbos en op de Grootte en Gastelsche Heide diverse inventarisaties uitgevoerd van de Nachtzwaluw. Sinds 1987 worden jaarlijks tellingen door onze Vogelwerkgroep verricht, mede in het kader van het Bijzondere Soorten Projekt (BSP broedvogels) van SOVON. In dit artikel worden alle beschikbare gegevens tot en met 1993 op een rij gezet.

Overzicht van Nachtzwaluwellingen

Leenderbos

In 1973 voerde de KNNV Eindhoven een eenmalige, vlakdekkende, telling uit op 11 juli (dagboek R.H. Bossong). In de periode 1974-1977 werd het Leenderbos door Tom Heijnen en Marcel Wasscher geregeld bezocht in het kader van het SOVON atlasproject, maar specifieke Nachtzwaluwellingen werden toen niet uitgevoerd. In de jaren 1978-81 was de Vogelwerkgroep zeer actief en inventariseerde toen een groot aantal gebieden op Nachtzwaluwen, waaronder het Leenderbos in 1978 (2 keer eind mei, onvolledig), 1979 (1 en 4 juni, onvolledig) en 1981 (24 juni en 10 juli, vlakdekkend). In de jaren 1987-1990 heeft onze Vogelwerkgroep de Grootte Heide e.o. en de heiderestanten in het Leenderbos op schaarse broedvogels geïnventariseerd ten behoeve van het Staatsbosbeheer. Dit vond plaats gedurende drie inventarisatieweekenden per jaar, waarbij we konden overnachten in de informatieschuur van SBB. We hebben toen ook vlakdekkende tellingen uitgevoerd van Nachtzwaluwen in het Leenderbos (1987: 22 mei, 12 juni en 29 juni; 1988: 20/21 mei, 3/4 juni en 26 juni; 1989: 19/20 mei, 9/10 juni, 23 juni klein deel, 1 augustus; 1990: 18/19 mei, 15 juni, 22 juni (harde wind)). In 1991 inventariseerde Rob Bijlsma het Leenderbos, waarbij ook de Nachtzwaluw onderzocht werd. In het rapport van Bijlsma wordt echter opgemerkt, dat de inventarisatie mogelijk niet volledig was door de slechte weersomstandigheden. Daarna heeft onze Vogelwerkgroep de Nachtzwaluwinventarisatie in het Leenderbos - mede op verzoek van SOVON - voortgezet (1992: 23 mei, 13 juni (excl. NO-hoek), 27 juni en 10 juli; 1993: 11 juni (harde wind), 25 juni en 2 juli).

Grootte Heide

In de periode 1974-1977 werd de noordwestelijke helft van dit gebied frequent bezocht ten behoeve van het SOVON atlasproject. In 1974 werd ook de zuidoostelijke helft onderzocht door het toenmalige RIN. In 1978-79 werden enkele waarnemingen gedaan in de noordwestelijke helft. In 1981 voerde het toenmalige RIN een uitgebreide broedvogelinventarisatie uit, onder andere van de Grootte Heide ten oosten van de Kluizerweg. Een in 1974-79 belangrijk broedgebied (naaldbosje tussen de Achelse Kluis en de Kraanvennen) werd toen niet bezocht. In 1987 voerde onze Vogelwerkgroep een onvolledige, eenmalige telling uit. Tot slot werd het gebied in 1991 door Rob Bijlsma volledig onderzocht. Gastelsche Heide. Inventarisaties vonden plaats in 1974 en 1981 door het toenmalige RIN en in 1991 door Rob Bijlsma. In 1978 en 1979 werd de Gastelsche Heide 1 keer bezocht.

Methode

Sinds 1987 zijn de Nachtzwaluwen in het Leenderbos op de volgende manier door de Vogelwerkgroep geïnventariseerd. In 1987 is een kaart vervaardigd van alle percelen, waar Nachtzwaluwen verwacht konden worden (heide, kaalkappen, zeer open bos). In 1993 is deze kaart bijgesteld. Op basis van deze kaarten is het bos in vier stukken verdeeld. Jaarlijks, op 3-4 avonden, is ieder stuk door een telgroep onderzocht, gebruik makend van geluidsreproductie d.m.v. een cassetterecorder. Na afloop van de tellingen werden de gegevens conform de SOVON richtlijnen voor BSP-onderzoek uitgewerkt en geïnterpreteerd. Bij oudere tellingen (voor 1987) is vaak ook van geluidsreproductie gebruik gemaakt. Bovendien zijn bij het interpreteren waar mogelijk de BSP-criteria gehanteerd. Ten opzichte van de inventarisaties sinds 1987 waren de tellingen echter minder intensief en werden wellicht niet alle geschikte percelen bezocht.

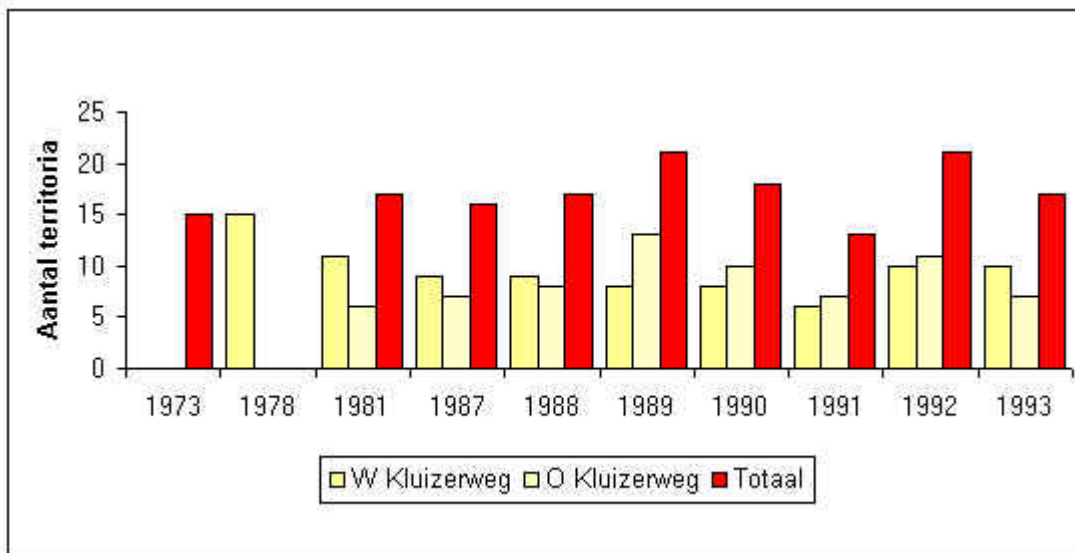
Kanttekeningen. De vele Nachtzwaluwellingen die de Vogelwerkgroep in de loop der jaren heeft uitgevoerd maken duidelijk, dat er tenminste 3 volledige bezoeken nodig zijn om een betrouwbaar beeld van de populatie te krijgen. Soms levert een eenmalige telling ook een vrijwel compleet beeld op, maar het probleem is dat je dat niet weet. De zogenaamde ideale weersomstandigheden voor het tellen van Nachtzwaluwen - zwoel en warm weer - geven geen enkele garantie. Regelmatig was het aantal zingende Nachtzwaluwen tijdens zulke omstandigheden klein. Soms komt het ook voor dat tijdens ogenschijnlijk minder goede weersomstandigheden (bijv. lage temperatuur) juist wel veel Nachtzwaluwen worden vastgesteld. Wellicht dat deze verschijnselen samenhangen met de tijd van het jaar, of beter gezegd met het stadium van de broedcyclus waarin de Nachtzwaluwen verkeren. Extreme omstandigheden zoals harde wind of regen hebben echter altijd een negatieve invloed. Een ander probleem is de korte periode gedurende het etmaal dat Nachtzwaluwen zingen. Zowel 's avonds als 's morgens zingen de vogels voornamelijk in de schemering, dwz. 10-20 minuten tot anderhalf uur na zonsondergang resp. voor zonsopgang. Daardoor is slechts 1-1,5 uur effectieve inventarisatietijd beschikbaar. Zelfs geluidsreproductie met een cassetterecorder stimuleert de vogels dan soms niet meer. We hebben de indruk dat de vogels later in het seizoen (juli, augustus) 's avonds langer doorzingen. De inventarisaties werden altijd 's avonds uitgevoerd. Mogelijk is de vroege ochtend echter beter. Er zijn nog andere factoren die van invloed kunnen zijn op de resultaten. Soms komen Nachtzwaluwen in hoge dichtheid voor: 5 paren per 100 ha. is geen uitzondering en in de literatuur zijn zelfs dichtheden tot 15 paren per 100 ha. bekend! Dergelijke clusterings zijn moeilijk te onderkennen. Nachtzwaluwen kunnen zich ook over aanzienlijke afstanden verplaatsen, waardoor dubbeltellingen kunnen optreden (wellicht met name bij gebruik van geluidsreproductie). Samenvattend kan gesteld worden dat de resultaten van Nachtzwaluwellingen met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden. Veranderingen in de vastgestelde aantallen kunnen het gevolg zijn van verschillen in methode en/of intensiteit van het veldwerk en van toevalsfactoren'.

Resultaten

Klik [hier](#) voor verspreidingskaarten.

Leenderbos

De resultaten van de Nachtzwaluwellingen zijn weergegeven in figuur 1, tabel 1 en de verspreidingskaarten. Tot 1981 werden 15 tot 18 paren vastgesteld, maar dit zijn ondertellingen geweest door te weinig bezoeken en/of onvolledigheid wat betreft vlakdekking. Van 1981 tot en met 1993 schommelde het getelde aantal tussen de 17 en 21-23 paren, met een dieptepunt in 1991 toen - wellicht vanwege de slechte weersomstandigheden - slechts 13 paren gevonden werden.

Figuur 1. Aantalsverloop van de Nachtzwaluw in het Leenderbos..

Het totaal aantal paren is sinds 1973 niet aantoonbaar toe- of afgenomen is. Wel werd in 1978 een groter aantal paren gevonden in het bos ten westen van de Kluizerweg dan daarna, maar dat kan ook samenhangen met veranderingen in het aanbod van geschikte broedplaatsen en variaties in verspreiding die, getuige de gegevens uit 1987-1993, sowieso optreden. De toekomst van de soort in het Leenderbos hangt in grote mate af van het bosbeheer, omdat slechts 2-4 paren op de heiderestanten broeden en de overige paren in jonge aanplant, die na kaalkap is aangebracht. Zonder kap en herplant zal de soort op korte termijn vrijwel volledig uit het Leenderbos verdwijnen.

Tabel 1. Gegevens over Nachtzwaluwen in het Leenderbos.

Jaar	Aantal territoria	Aantal bezoeken	Volledigheid telling	Bron	Opmerkingen
1973	1	1	I	B. Hallman	
1973	15	1	V	R. Bossong e.a.	
1974	1	1	I	T. Heijnen e.a.	Dorven
1975	6	?	I	T. Heijnen e.a.	1 Hasselsvennen, 1 Galberg, 1 Dorven en 3 bij Laagveld
1976	2	?	I	T. Heijnen e.a.	1 Dorven en 1 ZO-hoek
1978	15	2	G	T. Heijnen e.a.	alleen ten W van Kluizerweg onderzocht
1979	18	1	G	T. Heijnen e.a.	alleen langs Kluizerweg onderzocht; schatting 25-30 paren voor het totale gebied
1981	17	2	V	VWG De Kempen	11 ten W en 6 ten 0 van Kluizerweg
1987	16-17	3	V	VWG De Kempen	9 ten W en 7-8 ten 0 van Kluizerweg
1988	17-19	3	V	VWG De Kempen	9 ten W en 8-10 ten 0 van Kluizerweg
1989	21-23	3	V	VWG De Kempen	8-10 ten W en 13 ten 0 van Kluizerweg
1990	18-20	3	V	VWG De Kempen	8 ten W en 10-12 ten 0 van Kluizerweg
1991	13	?	V	Bijlsma 1991	6 ten W en 7 ten 0 van Kluizerweg
1992	21-23	4	V	VWG De Kempen	10-11 ten W en 11-12 ten 0 van Kluizerweg
1993	17-18	3	V	VWG De Kempen	10 ten W en 7-8 ten 0 van Kluizerweg

Legenda:

Bezoeken = aantal Nachtzwaluw inventarisatiebezoeken.

Volledigheid = mate van vlakdekking van de inventarisatie: V = volledig, G = gedeeltelijk volledig, I = incidentele waarneming(en)

Groote Heide

Helaas zijn de tellingen van Nachtzwaluwen op de Groote Heide moeilijk te vergelijken, omdat - met uitzondering van 1991 - niet het volledige gebied werd geïnventariseerd. De soort verdween uit het naaldbos dat gelegen is tussen de Achelse Kluis en de Kraanvennen. Dit bos is ongeschikt geworden door het ouder worden van de opstand. Op de heide was de soort in de zeventiger jaren schaars (2 of 3 paren?). In 1991 daarentegen werden er 5 paren op de heide gevonden. Door gebrek aan andere recente tellingen valt niet op te maken of dit een eenmalige uitschieter was, of dat er sprake is van een toename.

Tabel 2. Gegevens over Nachtzwaluwen op de Grootte Heide.

Jaar	Aantal territoria	Aantal bezoeken	Volledigheid telling	Bron	Opmerkingen
1973	4	?	G	Heijnen 1981	1 omgeving Biesven en 3 in naaldbos tussen Kluis en Kraanvennen
1975	4	?	G	Heijnen 1981	waarvan 3 in naaldbos tussen Kluis en Kraanvennen
1976	3	?	G	Heijnen 1981	2 in naaldbos tussen Kluis en Kraanvennen en 1 ten zuiden hiervan
1977	c. 4	?	G	T. Heijnen e.a.	
1978	1	1	G	Heijnen 1981	in naaldbos tussen Kluis en Kraanvennen
1979	2	?	G	Heijnen 1981	idem plus ten N Kraanvennen
1981	1	?	G	RIN ingepubl.	westelijk deel van de heide niet onderzocht
1987	1	1	G	VWG De Kempen	in stuifzandgedeelte
1991	5	?	V	Bijlsma 1991	

Legenda: zie tabel 1. De tellingen in 1975 t/m 1979 waren beperkt tot het NW-deel van de Grootte Heide.

Gastelsche Heide

In de jaren zeventig werd een paar vastgesteld op het Nederlandse deel van de Gastelsche Heide. In 1981 en 1991 kwam de soort hier - ondanks de aanwezigheid van nog wat geschikt biotoop – niet meer voor. Wel werden territoria vastgesteld net over de grens in België.

Tabel 3. Gegevens over Nachtzwaluwen op de Gastelsche Heide.

Jaar	Aantal territoria	Aantal bezoeken	Volledigheid telling	Bron	Opmerkingen
1974	1	?	V	Leijs 1975	plus 1 op Belgisch grondgebied
1977	1	1	V	M. Wasscher	plus 1 op Belgisch grondgebied
1978	1	1	V	T. Heijnen	
1981	0	?	V	RIN ongepubl.	1 op Belgisch grondgebied
1991	0	?	V	Bijlsma 1991	3 op Belgisch grondgebied

Legenda: zie tabel 1.

Dankwoord

In de loop der jaren heeft een groot aantal leden van de Vogelwerkgroep meegedaan met de Nachtzwaluwinventarisaties. Het is verheugend dat de belangstelling voor deze nachtelijke tellingen steeds groot was. Ik hoop dat we de komende jaren op dezelfde voet door kunnen gaan. Dit geeft ons de unieke gelegenheid om het aantalsverloop van deze fraaie en schaarse soort in ieder geval in één Kempisch gebied te volgen. Tot slot een woord van dank aan Gerard Bosschers van Staatsbosbeheer, die ons toestemming gaf om de tellingen uit te voeren.

Literatuur

Bijlsma, R.G. 1991. De broedvogels van het Leenderbos en omgeving in 1991. SOVON-rapport 1992/01. SOVON, Beek-Ubbergen. 94 pp. & bijl.
 Heijnen, T. 1981. Avifauna van de Grootte Heide. Eindhoven, ongepubliceerd. 66 pp.
 Heijnen, T. 1982. Voorkomen van de Nachtzwaluw in de Kempen in 1978-1981. Roodborstapuit 1(2): 42-50.
[Heijnen, T. 1991](#). Broedvogelinventarisatie Grootte Heide en heiderestanten Leenderbos 1987 t/m 1990. VWG De Kempen. 25 pp. & bijl.
 Leijs, H.N. 1975. Broedvogelinventarisatie van het Kranenveld in 1974. RIN, Leersum. 9 pp. & bijl.